

Dil

Kelimeler dünyasından

Prof. Dr. Faruk
K. TİMURTAŞ

ON yıllarda oldukça yaygın olarak kullanılan yanlış kelimelerden biri de «düşün» dür. «Fikir» karşılığı kullanılıyor. Bazı dergilerin iç kapaklarında «sanat ve düşün dergisi» şeklinde kayıtlara rastlamaktayız.

Düşün kelimesi «düşünmek» fiilinden türetilmiş. Fakat, mâlûm olduğu üzere, dilimizde masdar eki olan «-mak, -mek» kaldırılınca kalan kök, emir mânâsı ifade eder. Böylece düşün kelimesi

düşünmek fiilinin 2. şahıs emri olur. Türkçede fiil köküne ancak bazı ekler getirilmek suretiyle isimler yapılır. Düşünmek fiilinden de düşünce, düşünme, düşünüş, düşüncü (Anadolu halk ağzlarında) şeklinde isimler meydana getirilmiştir. Dilin kendilerine uygun olarak «düşünü» kelimesi de teşkil edilebilir. Bunların hiçbirini beğenmeyip te «düşün» kelimesine yer vermek mânâsız ve düşüncesiz bir davranıştır. Fikir ve tefekkür kelimelerini kullanmak istemeyenler pekâlâ fikir yerine «düşünce», tefekkür yerine «düşünme» diyebilirler.

GEÇEN - GEÇTİĞİMİZ

Sekiz on yıldanberi, gittikçe artan bir şekilde «geçen» kelimesi yerine «geçtiğimiz» kullanılıyor. «Geçen ay», «geçen hafta» denecek iken «geçtiğimiz ay», «geçtiğimiz hafta» deniyor. Bu kullanılış doğru değildir. Dilimizin tabii şivesine olduğu kadar, zaman mefhumu bakımından, mantığa da aykırıdır. Çünkü geçen, giden, ilerleyen zamandır. Zamanın durup ta bizim geçmemiz bahis konusu olamaz. Zaman daima «geçip gitmek» ve «akmak» gibi mefhumlarla kullanılmış, bu şekilde vasıflandırılmıştır. Yahya Kemâl'in «Dil farkına varmaz ki akan cûy-ı zamandır» mısra'ında olduğu gibi.

Geçtiğimiz hafta, geçtiğimiz yıl gibi deyimler, yanlış olmakla beraber, bugün çok kimse bunları benimsemiş durumdadır.

Türkçeyi iyi bilenlerin bile yazılmasında bunlara rastlanıyor.

Geçen şey zaman olduğuna göre, bu yanlış sözler yerine «geçirdiğimiz hafta», «geçirdiğimiz yıl» diyebiliriz. Nitekim böyle yazanlar görülüyor, meselâ şu cümlede olduğu gibi: «Geçirdiğimiz hafta içinde mühim bazı olaylar cereyan etti.» (Celâl Yardımcı, Tercüman, 12 Kasım 1967).

Geçtiğimiz hafta gibi sözler Batı dillerinden ve yanlış tercüme ile dilimize girmiştir. Fransızcada geçmek ve geçirmek fiillerinin aynı kelimeyle (passer, se passer) ifade edilmesi, tasrif sırasında birinde «avvir», öbüründe «être» yardımcı fiillerinin kullanılmasına rağmen, böyle bir yanlış anlamaya ve yanlış tercümeye sebep olmuştur denebilir.

Mânâca ve mantık bakımından uygun düşmeyen bu şekildeki sözler yer verilmesi, dilimizin tabii anlatış güzelliğini bozmaktadır. «Geçen hafta», «geçen ay» gibi doğru ve güzel söyleyişler dururken «geçtiğimiz hafta», «geçtiğimiz ay» gibi sözleri kullanmaya hiçbir sebep ve lüzum yoktur.

ORUÇ BOZMAK

Oruçlu geçen günün sonunda yemeğe başlanması, yani «iftar» için İstanbul ağzında daha çok «oruç bozmak» tâbiri kullanılıyor. Halbuki, deyim doğru «oruç açmak»tır. Nitekim doğru şekil Anadolu halk ağzlarında ve eski metinlerle lügatlarda görülmektedir. Ferit Devellioğlu'nun «Osmanlıca - Türkçe Sözlük»ünde de «iftar» karşılığı «oruç açmak» a yer verilmiştir.

Esasen orucun bozulması, oruçlu hâlde iken kasden veya unutulmuş olarak yemek yenmesi demektir. Oruçlu hâlde normal olarak son verilmesi, orucu bozmak değil, orucu açmaktır. Fakat, oruç bozmak tâbiri Burhan Felek ve R. C. Ulunay gibi dilimizi çok iyi bilen muharrirlerce de kullanılmaktadır. Yahya Kemal'in «Atik-Valde'den inen sokakta» başlıklı şiirinde bulunan «Top güreyip oruç bozulan lâhzeden berimsıra'nda da deyim bu şekildedir. Demek ki, son yıllarda deyim yanlış şekli İstanbul ağzında umumleşmiş bulunuyor. Bu durum bir «galat-ı meşhûr» sayılabilir.

ŞEKER BAYRAMI

«Ramazan bayramı» yerine İstanbul «Şeker bayramı» deyimini ter-

cih ediyor. Arapçası id-i fitr (oruç açma bayramı) olan ramazan bayramına şeker bayramı denmesi, ikram edilen nesne dolayısıyla olsa gerek. Eskiden ramazan bayramı deniyordu. Bugün de Anadolu yine ramazan bayramı diyor.

İstanbul, rahmetli Ali Hatipoğlu arkadaşımızın da bir sohbetinde işaret ettiği gibi, bayram ve mübarek günleri hep bir yiyeceğe bağlanmış bulunuyor: Ramazanda pide, kandillerde simit, bayramlarda şeker ikram edilmesi şeklinde.

DUYURMAK - TEBRİK ETMEK

Kelimelerin yerli yerinde kullanılmasına çok dikkat etmek gerekir. Bâzan bir kelimenin uygun olmayan şekilde kullanılması, mânâ güzelliğini ve inceliğini ihlâl eder. Meselâ şu cümlede «duyurmak» kelimesine yer verilmesi pek te hoş kaçmamıştır: «Mübârek gufran ve rahmet ayının gelişini, müessesese veya şahısları adına, müslüman kardeşlerimize duyurmak isteyen firma sâhiplerinin ilân memurumuzu çağrılarını rica ederiz.» (Bugün). Ramazanın gelişine ilgili ve yetkili makam tarafından halka duyurulur. Bizim yapacağımız bunu biribirimize duyurmak değil, tebrik etmektir. Bu sebeple «rahmet ayının gelişini duyurmak» yerine «rahmet ayını tebrik etmek» denseydi daha uygun olurdu.

TAMLAYICININ YERİ

Cümle içerisinde tamlayıcı (mef'ûl) yerli yerinde olmazsa, bazan mânâ bozulur veya değişir. Bu hususu ihmal etmemek icab eder. Mef'ûl gibi sıfatın da yanlış yerde kullanılmamasına dikkat etmek lâzım gelmektedir. Meselâ aşağıdaki cümlede sıfatın yanlış yerde kullandığı görülüyor: «Ya şehid olup en yüksek dinimizin emrettiği mertebeye ulaşacaksınız.» (M. Şahap Tan, Bugün, 27 Kasım 1967). Burada «en yüksek» sıfatı dinimiz kelimesine değil mertebeye kelimesine aittir. Bu duruma göre, cümle şöyle olmalıydı: «Ya şehid olup dinimizin emrettiği en yüksek mertebeye ulaşacaksınız». Cümle içerisinde mef'ûllerin ve kelime gruplarında sıfatların yerli yerinde kullanılmaması çok defa mânâyı bozmakta, yahut zayıflatmaktadır. Bundan kaçınmak iyi olur.

